

TOLSTOJEVO UMETNIŠKO NAZIRANJE

DR. JAKOB ŠILC

Naša umetnost gre s kulturo v negotovo, brezciljno pot, ki morda vodi v pogin, kot ga je doživela egipčanska in asirsko-babilonska. Pri nas tega ne čutimo, odpre se pa ta problem vsakemu, ki se je ozrl v evropske literature. Tolstoj¹ je po dnevih literarne slave šel vase in odkril pod sijajno površino kulture bolezen časa, a pokazal je tudi z neizprosno doslednostjo smeri, ki vodijo iz labirinta smrti v življenje. Kar se je tedaj zdelo čudaštvo, to se v naših časih uveljavlja kot živa resnica; načrti kulturnih in literarnih reformatorjev, ki iščejo trdnih tal v stiski naše dobe, so več ali manj ponavljanje Tolstojevih besed, čeprav jih je ob koncu stoletja govoril še gluhemu človeštvu. V dobi materializma se je obudil in zrastel s Tolstojem idealizem, ki strogo loči duha od materije v človeku. Izhodno vprašanje mu je bilo, kaj sta življenje in smisel življenja.² Odgovoril si je: »Smisel življenja je večno življenje, kajti fizično življenje osebe je le trpljenje in umiranje, je le senca življenja, iz katere ne moremo izvajati življenjskih zakonov, kakor je to delal materializem. Pravo življenje je duhovno prerodenje po pametni zavesti in ljubezni. Pamet spoznava, da je vsako življenje stremljenje od slabega k dobremu, da je cilj vsakega bitja sreča. Toda osebna sreča ni dosegljiva, ker je trpljenje in smrt, pač pa ima srečo življenje celote, ki se neprenehoma obnavlja. Kar mu pamet pravi, tudi čustvo razodeva. Čustvo ljubezni po svojem bistvu ni na progi osebne sreče, ampak vabi človeka, da se žrtvuje za korist drugih. Pravo zadovoljnost čutiš, če se odpoveš osebni blaginji za srečo drugih, ker temu čustvu pripadajoče življenje je večno življenje celote, ki si ga obudil v sebi. V zavesti večnega življenja šele čutiš pravo srečo v sebi.« To je drugačno pojmovanje življenja, kot ga je imel materializem, ki izvaja zakone življenja iz nižje čutne narave in prihaja do sklepa, da to, kar je, tudi mora biti. Tolstojev svetovni nazor vsebuje osnovne poteze idealizma, kakor so ga razvili Kant, Fichte, Carlyle. Tudi Carlyle³ loči po Fichteju večni, po svobodi in bitju stremeči jaz od končnega, empiričnega. Toda heroizem prisoja Carlyle le voditeljem, Tolstoj zahteva od vsakega, da bodi heroj altruist, ki se preraja v večno življenje. Kot Carlyle tudi Tolstoj vrednoti pojave življenja glede na večnostni jaz. A kar je pri Carlylu le transcendentalna realnost, dobiva pri Tolstojem podobo višje, religiozne resničnosti: etika ne črpa moči iz npravnosti glede na neskončnost in večnost, ampak iz verske zavesti, ki loči dobro od slabega po pomenu za življenje in pravo srečo. Kantu in Carlyleju je cilj življenja moralno dejanje, ki je največkrat zvezano s trpljenjem in odpovedjo. Tolstojem je cilj življenja sreča, a to ni čutni eudajmonizem, ampak versko pojmovanje krščanstva, ki mu je že altruistično dejanje vir sreče. Tolstoj je idealistični nazor domislil do konca in ga strnil z religijo, da je njegova ideologija prav za prav v pojme prestavljena krščanska resnica. V religijah je bila vedno misel večnega življenja, zlasti v krščanstvu, katerega bistvena vsebina je baš radi tega enakost ljudi pred Bogom in žrtvujoča se ljubezen. Enakost in bratstvo sta tudi Tolstojem ideal in vera mu je vir vsega napredka, ker ima intuicijo v življenje ali centralni pojem življenja, ki so ga prinesli in ga še vedno prinašajo v zavest veliki vodniki človeštva. Verska zavest obsega vsa čustva, kot umetnost jih izraža, kot etika jih loči v dobra in slaba, kot znanost določa vse znanosti. V analitično razbitem času, ki je ločil vero od umetnosti, sociologije in etike, kliče Tolstoj iz razmetane sodobnosti celega človeka, kakor je živel takrat, ko mu je verski nazor urejal življenje. Tak svetovni nazor pa je šele proti koncu življenja stal v vsej

¹ Tolstoj, O umetnosti. Kaj je umetnost? 1897.

² Tolstoj, Smisel življenja

³ Dr. B. Fehr, Englische Literatur des 19./20. Jh.

jasnosti pred njim; romani nam kažejo še realista, ki išče zakone življenja v resničnosti, idealist pa hoče življenje nadvladati s pojmom večnega življenja. Naslonil se je na krščanstvo, a ne cerkveno, pač pa je povzel iz evangeljske dobe ideal bratstva in enakosti in po njih meri zgodovino, znanost in umetnost: »Pravi pomen življenja so imeli ljudje, ko je vera združevala ljudstvo in je vladala enakost bratstva, v renesanci pa se višji odtrgajo od ljudstva, ker verujejo le še v zunanje oblike vere, a na znotraj se vračajo k poganskemu pojmovanju, ki vidi pomen življenja v osebnem ugodju. Tudi čuvstva našega časa so nasprotna enakosti in bratstvu. Ljudje ne streme po dobrem, ampak se pogrezajo v civilizacijo in trdosrčnost, zapeljani od doktrin, ki so skovane, da zakrijejo nespamet življenja. Ker so od verskih idealov oddaljeni, so tudi med sabo ločeni in sovražni. Družba je v zmoti, ker sta umetnost in znanost na krivem potu. Stopinjo znanosti bi morala določevati verska zavest, ki ima v sebi pojem življenja. Zdaj pa znanost nasprotuje veri in služi sebi ali privilegiranim slojem. Namesto da bi učila, kaj je vsem koristno, kako se prenese v življenje verski ideal enakosti in bratstva, uči nekoristne stvari, zakonitost lažnivega življenjskega načina ali služi za uničenje ljudi v vojskah. Toda naravni smoter znanosti in umetnosti je, da sta sredstvo za izpopolnitev človeštva.«

Tolstoj zanika kulturo, toda drugače kot Rousseau, ki vidi srečo človeštva v prvotni čutnosti. Tudi on gre nazaj v preprostost, toda v dobo, ko je religiozna zavest razvila preprosto duhovnost človeka in združevala ljudi v enakosti. Moč njegovih argumentov dobiva luč iz smotra, po katerem določa vrednote. Smotrnost je vidik človeškega razuma in praktičnega dela.⁴ Iz življenja narave in razvoja človeštva se smotrnost dokazati ne da, ker je razvoj človeštva več kot mehanizem intelekta. Zato na primer estetika več ne določa enotnega smotrnega pojma umetnosti, ampak pripušča polarnost,⁵ na mesto enotnega pojma stopita dva vrstna pojma, ki izražata opravičenost nasprotnih tendenc. — Tolstojeva smotrnost stoji vendar na trdnjših nogah, »ker naravno in po fizični naravi določeno življenje nima pojma življenja v sebi, to je le senca življenja. — Najvišje življenje je v pametni zavesti, ki vidi, da ima srečo življenja vedno obnavljajoča se celota. Zato je pravi človek oni, ki je zvezan v duhu s celoto, ne pa osebni človek, ki ga egoistično stremljenje loči od nje.« Odtod ga je prepričal Jezusov nauk, ljubite svoje sovražnike, da ga je naredil za osnovno podlago svojemu Smislu življenja. Odtod, ne ustavljajte se zlu, ker je moralna energija večja kot zle sile, ona ima življenje v sebi, zle sile pa kal smrti. Ni treba skoraj omenjati, kako je Tolstoj s preroškimi očmi gledal v bodočnost. Človek, ki ga je on videl v veri, je današnji kolektivni človek, po katerem se pretakajo energije vsega človeštva, ne samo individualni egoizem. Tudi kolektivni človek dela novo družbo splošnega bratstva.

Po smotru določene vrednote hoče uveljaviti tudi v umetnosti. Zato je treba dognati najprej njen smisel in pravo definicijo. — Običajno naziranje, ki dela sklepe po zgodovinskem razvoju, pravi, da je umetnost nekaj mnogovrstnega,⁶ kar se ravna po idealu dobe. Tolstoj te ideale prezira kot zmote družbe in hoče ugotoviti umetnost, ki je nad bežnim časom. Od Grkov in renesanse je umetnost v zvezi z lepoto, toda lepota ni dana vsakemu, zato apriori nasprotuje enakosti. Tolstoj prizna le duševno lepoto, ki je dobrota, zato napne vso silo razlogov, da dokaže napačnost umetnosti, ki sloni na lepoti. »Pojm življenja, ki vodi k sreči, je v enakosti in bratstvu, temu cilju mora biti podvržena tudi dejavnost umetnosti. — Lepota pa je temu nasprotna, kajti 1. lepota je užitek in naslada, bodisi lepota kot popolnost in kot subjektivno ugodje. Če je smoter dejavnosti užitek, je napačna. Kakor ni smoter hrane užitek in zadovoljitev okusa, ampak nasičenje, tako tudi ni smoter umetnosti lepota. — 2. Lepota nasprotuje resnici, ker hoče iluzijo in prevaro. Delo ceniti po lepoti je isto,

⁴ H. Bergson, Ustvarjajoči razvoj (Evolution créatrice).

⁵ Walzel, Gehalt und Gestalt.

⁶ Walzel.

kot bi cenil rodovitnost polja po lepi legi. 3. Lepota kot zabavnost je v korenini vseh strasti, ki vodijo v razpad in je nasprotna dobroti, ki je zmaga nad strastmi. Od te strani je ideal lepote vedno v zvezi z naziranjem, da je pravica v sili močnejšega.«

Tako se navadno oddeljuje estetično kot neinteresirano ugajanje od dobrega. Tolstoj pa ga ravno z etičnega in religioznega vidika zavrže, ker mu je življenje nekaj moralnega, ne pa estetičnega. — Ko je vrgel lepoto iz pojma umetnosti, je hotel zadeti tudi evolucijo in darvinizem, ker življenjski zakon boja za obstanek, ki je povzet iz razvoja narave, nasprotuje Tolstojevemu zakonu življenja, ki mu je podlaga najvišja duševnost, pametna zavest in ljubezen. »Umetnost lepote je že od renesanse združena z enakostjo ljudi, ki so bili prej združeni v verski zavesti; nevera je tedaj ločila višje sloje od ljudstva, poganski cilj lepote in uživanja pa je tudi povzročil, da se je religiozna in univerzalna umetnost razdelila in oslabila v poklicno umetnost elite in v ljudsko umetnost. Umetnost s ciljem lepote razdružuje ljudi in jim vsiljuje boj za obstanek, zato ne more biti podlaga za definicijo prave umetnosti, ki je sredstvo zedinjenja kot beseda in znanost. Definicija nove univerzalne umetnosti se glasi: Umetnost je izraz v sebi doživljenega čuvstva, da ga drugi ravnokako občutijo, torej dejavnost, ki prenaša občutke na druge ljudi z namenom, da jih združuje v enakih čuvstvih, je neobhodno potrebno občevalno sredstvo zedinjenja, je pogoj človeškega življenja, ne pa sredstvo za užitek. Kakor imamo besedo za izraz mišljenja, tako je umetnost izraz čuvstva.«

To je svetovni nazor enakosti in bratstva prenesen v čuvstvo oziroma umetnost. Umetnost nima svojega *raison d'être*, to je, ni estetičen organizem ali estetsko nadvladanje življenja, kakor se splošno misli, temveč je izrazno sredstvo za praktični namen, bodisi kot estetična naslada, ali zato, ker običajen človek tudi umetnosti ne življenja in bratskega zedinjenja.« — Ta umetnost tako služi življenju kakor arhaična, starokrščanska in narodna umetnost. Namen ni v njej, ampak zunaj nje. — Umetnost je v nekem oziru vedno služila življenju, tudi netendenčna *l'art pour l'art*, ki se je razvila v krogu organskega pojmovanja, da ima organizem le v sebi namen, bodisi kot estetična naslada, ali zato ker običajen človek tudi umetnosti ne doživlja estetično radi doživljaja, ampak s kategorijami za praktično življenje. Korak dalje proti Tolstoj, oziroma nazaj v arhaično dobo, je napravila nova estetika, ko pripušča, da tendenčna vsebina lahko služi življenjskim namenom, ki so izven oblikovanja. Tu se uveljavljajo življenjske vrednote ali celo preraščajo estetične. Za Tolstoja so odločilne le življenjske vrednote, estetične so običajna pritiklina, kot okus pri hrani. Da je globoko pogodil potrebo časa (in morda tudi bistvo umetnosti?) kažejo nova stremljenja, ki si na podoben način predstavljajo poživljenje umetnosti. Shawu je drama orodje za pravnost in svetovni nazor angleškega človeka, pragmatizem.⁷ J. Romainu obuja v umetnosti kolektivnega človeka, ki nosi v sebi to, kar ga s celim človeštvom družijo,⁸ še bliže umetnosti enakosti in bratstva je R. Roland⁹ in podobne struje v Evropi. Kolektivni človek je le Tolstojev religiozni človek in ta umetnost služi polnemu življenju celotnega človeštva, ne pa v zabavo posameznih slojev.

Boj zoper lepoto je tudi boj zoper antično mersko estetiko, ki ji je lepota nekaj zunanjega, matematično določenega, številke, simetrija, proporcija, harmonija. Poleg estetične zunanosti odklanja pa tudi estetično notranjost, ko pravi, da lepota ni v bistvu stvari, ampak iz čuvstva umetnika. Dasi zavrže vsebinsko-organično estetiko, kolikor ista vidi bistvo umetnosti v čutni lepoti in ugodju, moramo vendar spoznati, da je njegova teorija v glavnih potezah vsaj vsebinsko čuvstvena estetika, kakor je znana iz mladega Goetheja: »Und Freundschaft, Liebe, Brüderschaft, trägt die sich nicht von selber vor?« Vse je pripuščeno čuvstvu, ki si dela sebi primerno telo.

⁷ Fehr, str. 477.

⁸ Heiss, *Romanische Lit. des 19./20. Jh.*, str. 109.

⁹ Dom in Svet, 1931, str. 194.

podrobneje pa se ne briga za obliko. Tolstoju je bistvo umetnosti idealna vsebina, iz katere je odstranjeno vse, kar meri na čutno naslado, od oblike pa upošteva le notranjo, kadar podrobneje govori o umetnosti. Dovoljuje le učinkovanja na čuvstvo, ne pa estetično učinkovitost na čute, ki je bistvo umetnosti 19. stoletja. — Časovne volje ne priznava, bolj kot ideal lepote se strinja z njegovim nazorom ideal duhovno moralne in fizične moči, kakor je bil pri Grkih pred dramatično dobo in v krščanstvu pred renesanco. »Umetnost religioznih dob je bila sredstvo za izpopolnitev človeštva, a novodobna služi zabavi in raztresenju.« Kažipot za določitev umetnosti mu je bila stara univerzalna umetnost, ki je bila vsem dostopna, poklicna nova umetnost po svojem bistvu ne more biti vsem dostopna, pa tudi posebe se obrača na višje sloje. Zato ne more biti prava že iz zunanjih razlogov, še težji so pa notranji, v katerih vidi Tolstoj po svoji definiciji odklon od čuvstva ali od bratskega zedinjenja, in zato upad vsebinskih in oblikovnih vrednosti. 1. Umetnost lepote in ugodja je izločila religiozno zavest, v kateri so sama sveža čuvstva in brezmejno napredovanje, zaradi česar se je obseg čuvstva zmanjšal, kajti ugodje ima določene meje in je nespremenljivo. Umetnost se je ločila tedaj od religije in delovnega ljudstva, snov je zožena in ostala so le tri čuvstva, ničemurnost, spolnost in pristuda življenja. — Umetnost lepote je najnižje vrste, izgubila je tudi glavno lastnost umetnosti, odkritost, ker je plačani umetnik skrbel za zabavo nekkih slojev, namesto da bi izražal svoja čuvstva, kakor to vedno dela ljudski umetnik. 2. Zaradi zmanjšanega obsega čuvstev je umetnost lepote iskala nadomestila v novih oblikah, zlasti v miklu nedoločnega, zaradi česar je postala nejasna in neumljiva in zaradi tega manj dostopna. Umetnost mora biti najbolj umljiva, ker njen namen je, stvari napraviti občutljive, ki bi bile duhovnim razlogom neumljive. Oni, ki trdijo, da je takemu človeku treba pouka, so podobni bolniku, ki sili zdravega naj se uleže. Umetnost je neumljiva, ker je slaba ali ker to nobena umetnost ni.« V mislih ima impresioniste in simboliste, ki so jim barva in melodija važnejša kot smisel.¹⁰ 3. »Zožena snov in neumljiva oblika sta vzrok, da je umetnost zgubila elementarni značaj in postala posnemanje sebe. Prava umetnost izraža spontano, nepriučeno čuvstvo umetnika. V poklicni umetnosti pa so plačani umetniki, kritiki in šola povzročili metodo produkcije po priznanih delih. Tako je bila zatrta v kali dejavnost, s katero se prenese lastno čuvstvo na druge, kajti šola ne more učiti, kako se čuvstvo izrazi, kvečjemu uči, kako so se drugi umetniki izražali. — Vse sem spadajoče oblike so odkloni od čuvstva: Poetično pomeni nejasno ali obnovo poetičnih mest iz starih del: (deklica, pastir, lunin soj, gora, morje, dolgi lasje); lepota rime, ritma in sijaj opisa; fiziološki efekt je učinek na živce, ni pa v njem čuvstva; interesantna radovednost, ali če je treba uganiti zastavico, zaposluje le duha.« Preprosta jasnost in izvirna oblika so znaki lastne Tolstojeve pripovedne umetnosti; pa tudi sodobni naturalizem je zahteval individualno izvirno obliko življenja. Če so pa Sofoklej, Euripid, Shakespeare, Goethe s preoblikovanjem starih del ustvarili tudi največje umetnine, je vendar to Tolstoju kriva umetnost, ker manjka ona zveza vsebine in oblike, ki je zrastle iz čuvstva umetnika. — Izraz čuvstva ga drži na moderni poti, da je oblika le funkcija vsebine; tudi pri drugih narodih se vrši tak odklon od klasično matematičnega ideala lepote, morda ravno zaradi ozira na staro univerzalno umetnost. — Ko loči s teh treh vidikov dobro umetnost od slabe, mu ostane od vse evropske literature le nekaj del, in še ta zato, ker je izpolnjen njegov religiozno človeški ideal ali ker so postala vsem dostopna in zato »lepa«. Hugo, Dostojevski, Cervantes, od lastnih del pa le dve: Bog vidi resnico in Na Kavkazu. Tolstoj ni slabeje naredil kot novi idealizem, ki je ravnotako pometel s starimi vrednotami.

Slično novi literarni vedi¹¹ sta tudi pri Tolstoju dve vrsti vrednotenja: Prva odgovarja estetični kritiki po doživljaju, ki mora vedno ostati subjektivna. — Toda

¹⁰ G. Lanson, *L'art de la prose*.

¹¹ Walzel.

on hoče načelno ostati v čuvstvu, kar skuša sodobna kritika spraviti v pojme. Tolstoj vidi v tem le škodo za umetnost: »Razlaganje je nesmisel, ker umetnost je že sama najbolj umljiva. Če kritik skuša čuvstvo spremeniti v pojme, znači to, da je nesposoben čutiti pravo umetnost. S tem le kvari okus občinstva, ker boljše spreminja v slabše, čuvstvo v pojme, ki je pojmom nedostopno; kritiki so škodljivi in nepotrebni. V univerzalni umetnosti ni bilo poklicne kritike, vrednotil je ves narod, edini kriterij je bila ljudska zavest.« Pravi kriterij je zopet bratsko čuvstvo združenja. »Umetnina je tem večja, čim bolj potlači razliko med umetnikom in publiko; človek izgine v umetnino in dobiva čuvstva, kot da je že sam hotel to izraziti. Budi se veselje kontakta z umetnikom in drugimi, splošno bratsko čuvstvo.« Tako je mera za umetnost stopinja prenosa (Tolstoj imenuje to nalezljivost čuvstva), ki ga določuje: 1. odkritost umetnika, da je tudi v resnici čutil, kar je povedal, sicer nastane želja upirati se, 2. jasnost čuvstva, ki smo ga v sebi privedli do izraza, 3. novost in značilnost čuvstva, v katerega nas prestavi. — Niso pa merila lepota, poetično interesantna nejasnost in fiziološki efekt, ker to so odkloni od čuvstva.

Drugo vrednotenje je stvar vere, ki določi, ali je vsebina dobra ali slaba, to se pravi, ali vodi do religioznega ideala enakosti in bratskega združenja. Tolstoju je ves napredek določen po religiji, ki je odnos do Boga in človeka. Vera mu je vsem dostopna kultura s trdnim ciljem, da je individualna in kolektivna sreča v bratstvu. Izvenestetične splošnočloveške vrednote vsebine so določene iz smotra umetnosti, da služi človeštvu. »Vsebina prave umetnosti bo vsem ljudem skupna bitnost in čuvstvo združenja, ne pa posebna, malo razumljiva čuvstva.« To bi odgovarjalo sedanjemu vrednotenju po kulturnih ciljih dobe in čuvstvu časa. Toda objektivna kritika gleda vsebinske in formalne cilje dobe, Tolstoj pravi: »nespremenljiva kvintesenca človeške narave ceni le vsebino.« Komaj je treba omenjati, kako zelo se je v dvajsetem stoletju težišče umetnosti približalo Tolstoju.

Estetični proces ustvarjanja in oblikovanja je kar najbolj široko odprt in enostaven. »Viri inspiracije teko najbolj plodno iz vseobsežnega religioznega čuvstva; moderna umetnost se je le oslabila, ker jo inspirirata čutno ugodje in lepota. Umetnost kot izraz čuvstva zedinjenja zahteva vsem dostopno, preprosto obliko, ki ji ni treba posebne šole in tehnike. Ljudje potem mislijo, da je bistvo umetnosti v rokodelstvu, toda bistvo je prenos čuvstva na druge.« Idealen vzor povesti mu je Egipčanski Jožef, ki ga lahko prestavimo v vsak milje in vse jezike, a nikjer ne zgubi preproste veličine in ganljivosti ta preprosta oblika povesti brez nepotrebnih podrobnosti. »Če našemu realizmu vzamemo podrobnosti, ki so drugim neumevne, ne bo nič ostalo. Danes še ne znajo pisati povesti o Egipčanskem Jožefu. Vse polje preprostih čuvstev brez nenavadnosti je še neobdelano. Zato čaka pisatelja v preprostem, jasnem izražanju brez balasta bolj bogata oblika, kot je rafinirani, malokomu razumljivi način modernih pisateljev. Lepota oblike je jasnost, kot na primer v Odiseji in narodni pesmi. Umetnost je lepa, kolikor ljudi interesira, in če je v njej prijeten element, imajo vsi pravico do njega, da je vsem dostopna.« V tako razdaljo se Tolstoj približa estetiki. Hoče preprosto individualno obliko čuvstva, ki odkriva življenje. Nadindividualne, umetne oblike so mu odkloni od čuvstva.

S tem je dano tudi razmerje do *s n o v i*. Umetnost se mora utopiti v »resnično življenje«, ne pa v izmišljeno ali umetno. Na videz je to program realizma, ki odkriva življenje. A resnično življenje je mišljeno v Tolstojevem smislu kot večno življenje in odkrivanje kolektivnega človeštva v nas. Čuvstvo je več kot sprejemljivost, je bolj Tolstojevo globoko spoznanje in volja. »Pesnik izrazi nekaj, kar je v nas samih iskalo izraza,« a Tolstoj misli le to, kar je vsem skupno in kar nas druži, le odkrivanje altruističnega čuvstva v človeku. Njegov program bi bil lahko tudi program ekspresionizma, ki hoče nasproti zunanji resničnosti uveljaviti notranje življenje človeškega duha, zlasti moralno resnico. Kakor je Tolstoju življenje sveta zmota, tudi novi idealizem z občestvenega vidika odkriva novo stvarnost in pravo podobo sveta, razlika med obema je le ta, da Tolstoj upošteva le jasno zavest, ekspresionizem pa se naslanja

na nezavedne iracionalne sile. Idealizem ni nikoli pasivna sprejemljivost, ampak aktivno nadvladanje sveta z voljo.

Jasno je, da taka umetnost služi vzgoji človeštva. Tolstoj pravi: »Če bo umetnost kazala čuvstva ljubezni in bratstva, se bomo tudi navadili, da jih občutimo.« Ne zahteva, da bi moralizirala, glavno je, da interesira ljudstvo, potem bo pokazala veselje veseljne skupnosti izven človeške omejenosti, ustanovila bo božje kraljestvo. Že Sokrat je trdil, da bi ljudje čednostno živeli, ko bi poznali veselje, ki ga čednost prinaša. Tolstoj pravi: Ko bi ljudje poznali veselje splošnočloveškega življenja, bi ga tudi živeli. Da imata oba prav, bi pritrnil tudi Francoz Comte s stališča ustroja človeške duševnosti: Ako se združijo elementi intelekta z altruističnimi čuvstvi, nadvladajo egoizem; treba pa je dolgotrajne vaje in vzgoje, da bo zrastle plemenitejše človeštvo. Na tako vzgojo človeštva je že Schiller mislil z »lepo dušo«, ki izpolnjuje dolžnost iz nagnjenja, ne prisiljena od kategoričnega imperativa. S tega vidika je umetnost tudi vzgojno sredstvo za srečo v novem občestvu. Odločilno ni veselje nad čutno lepoto umetnine, ampak veselje nad moralno lepoto združenja in odkritja splošnočloveškega v nas.

Z umetniškega stališča pa si obeta Tolstoj spontano izvorno čuvstvovanje, ki ga zaradi posnemanja danes več ni, »Nova univerzalna umetnost bo zrastle, ko izginejo plačani umetniki, poklicni kritiki in umetniški pouk. V narodni umetnosti tega ni, pa tudi v stari univerzalni jih ni bilo. Umetnik bo v elementarni šoli dobil vse pojme, a kruh bo služil z delom, da bo živel polno življenje človeka. Zato se bodo umetnosti udeleževali le najboljši talenti, ker jih bo gnala le notranja potreba.« Kakor se nam absurdna zdi ta trditev, vendar največje pesnitve stare dobe, kot judovske prerokbe in psalmi, Homer, epos o Rolandu, Eda, pesem o Igorju, ne zahtevajo višje umetniške izobrazbe. Pozitivna izobrazba je tu le podrejenega pomena, ker je le nujni zaključek Tolstojevega pojma o življenju in z njim združene umetnosti. Z življenjskim ciljem je tudi združena estetična tendenca izrazne umetnosti našega časa, katere osnovna misel je v resnici vzeta iz Tolstojeve stare univerzalne umetnosti. Umetnost je ali posnemanje in bližanje naravi in življenja, ali pa je izraz duha in čuvstva človekovega. Ko je Tolstoj vrgel vse malike evropske umetnosti s prestola: od Sofokleja in Evripida preko Shakespearea in Goetheja do Ibsena in Maeterlincka, se bori tudi zoper umetnost, ki je izdelala zlasti formalno estetične vrednote.¹² Tu je bila literatura v resnici zabredla na kriva pota likovne in muzikalne umetnosti, da je zanemarjala smisel in govorila le z obliko tona in barve za čute. Izrazna umetnost je pa bistveno literarna in zanaša tudi literarne elemente v likovno in godbo: duha in smisel človeškega bivanja. Kolektivno človeško in kozmično čuvstvo modernega pesnika ni bistveno različno od religiozne ekstaze judovskega preroka ali krščanske mistike; Tolstoj je ostal v jasni religiozni človečnosti. Pri obeh pa je izraženo načelo: Umetnost se ne bliža naravi, ampak izraža višjo vsečloveško in kozmično resničnost. Zato prevladuje vsebinsko vrednotenje: kaj, ne kako.¹³ Estetika ima zdaj vidik od znotraj navzven, zato omalovažuje pojme, skovane za obliko prejšnje umetnosti. Jasno pa je, da ima vsaka vsebina neko površino, naj se tvori ista eruptivno ali genetično, kakor sta tudi v geologiji dve teoriji: vulkanizem in neptunizem.

¹² G. Lanson, *L'art de la prose*.

¹³ Fr. Vodnik, *Dom in svet*, 1930, str. 6.